

REVIEW: Zoltán Rostás, ed., *Lucrări la zid. Viață de artist plastic în comunism și după...*

Cristian Vasile

N. Iorga Institute of History, Romanian Academy, Bucharest
Corresponding author email: cristivasile2002@yahoo.com

Abstract: Applying the life-story interview method, 48 Sociology students attending Professor's Zoltán Rostás courses chose to focus on the 48 visual artists' life and concerns, paying special attention to details, including everyday life. The student interviewers attempted to elicit life stories that would offer a new perspective on the artists' biographies and experiences during communism and post-communism. The contradictions in the interviewees' accounts are perhaps more striking than in other works containing such oral testimonies edited by Zoltán Rostás.

Keywords: Visual artists, communism, oral history interviews, Ceaușescu regime, contradictory memories

Citation suggestion: Vasile, Cristian. "REVIEW: Zoltán Rostás, ed., *Lucrări la zid. Viață de artist plastic în comunism și după...*". *Transilvania*, no. 11 (2025): 94-96.
<https://doi.org/10.51391/trva.2025.11.11>.

Dacă vorbim de perioada postcomunistă, există deja o tradiție a investigării trecutului prin intermediul istoriei trăite de protagoniști ca alternativă și complement la „marea istorie” scrisă. Astfel de inițiative au venit atât din zona istoriografiei (un exemplu ar fi Institutul de Istorie Orală de la Cluj-Napoca¹, dar nu numai), cât și a sociologiei. Iar aici trebuie amintite entități precum Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării, Cooperativa G(usti) – animate de profesorul Zoltán Rostás. Istoria socială a sociologiei, dar și istoria în general au avut multe de câștigat de pe urma acestor salutare demersuri de restituire a unor mărturii subiective, dar extrem de necesare.

Cum spuneam și cu altă ocazie, încă nu putem aprecia cu exactitate contribuția copleșitoare avută de Zoltán Rostás la (re)descoperirea în postcomunism a Școlii Gusti, a unor personalități puternic legate de cercetările monografice (precum Henri H. Stahl), dar mai ales a lumii din jurul acestor savanți și a conexiunilor cu viața politică, socială, culturală etc.² Un singur om a făcut mai mult decât un centru de cercetare în ceea ce privește opera de restituire către public a însemnătății Școlii sociologice de la București. Însă, de la un anumit moment, Zoltán Rostás a avut alături o echipă de cercetători – de la Facultățile de Sociologie și de Jurnalism și Științele Comunicării/FJSC (Universitatea din București), dar nu numai. Când spun cercetători mă refer nu doar la cadre didactice, la sociologi/istorici profesioniști, ci și la studenți care au fost angrenați în demersuri investigative circumscrise istoriei orale. În anul 2014, sub coordonarea lui Zoltán Rostás, un grup de studenți de la FJSC a derulat o amplă investigație de istorie orală privitoare la viața artiștilor plastici atât înainte de decembrie 1989, cât și în perioada de după revoluție³.

Într-un fel, cartea prezentată aici este parte a unui diptic, dacă avem în vedere și volumul apărut cu un an înainte, în 2024, și editat de același Zoltán Rostás împreună cu Florentina Țone, o lucrare despre viața sportivilor.⁴ Pe lângă prefața datorată coordonatorului, volumul de interviuri cu artiștii plastici se încheie cu o postfață semnată de Cosmin Năsui (curator, istoric de artă, animator cultural, colecționar), intitulată *Anatomia unei profesii: 48 de istorii orale ale artelor din România socialistă și post-socialistă* (pp. 641-649). Punctul de concentrare al investigatorilor a fost viața subiectului, cu preocupările lui, cu o atenție specială asupra detaliilor, inclusiv de viață cotidiană. Studenții interviuatori au încercat prin întrebări să obțină o povestire a vieții care să ofere o perspectivă nouă asupra biografiei artiștilor și a experiențelor trăite. *Lucrări la zid...* cuprinde 48 de interviuri cu artiști plastici, pictori, sculptori, ceramiști, graficieni, desenatori (Vasile Celmare, Victoria Caraiman Pastuch, Zamfir Dumitrescu, Alexandru Ghilduș, Petru Lucaci, Vladimir Șetran, Dorel Zaica ș.a.), dar și critici/istorici de artă precum Adrian Silvan Ionescu, Pavel Șușară.

1. Institutul a editat publicația periodică *AIO – Anuarul Institutului de Istorie Orală*.

2. Cristian Vasile, „Școala gustiană după 23 august 1944”, *România literară* 32, nr. 12 (379) (2021).

3. Zoltán Rostás (coord.), *Lucrări la zid. Viață de artist plastic în comunism și după...*, prefață de Zoltán Rostás, postfață de Cosmin Năsui (București: Editura Eikon, 2025).

4. Zoltán Rostás, Florentina Țone (coordonatori), *Scos din producție. Viața de sportiv în comunism și după...* (București: Editura Eikon, 2024).

Contradicțiile celor intervievați se desprind poate mai pregnant decât în alte lucrări cuprinzând astfel de mărturii orale, volume coordonate de Zoltán Rostás. Acest aspect a fost sesizat și de către prefațator: „Studentii intervievați au putut să afle, pe lângă alte nedreptăți și absurdități ale vieții în regimul comunist, pe lângă restricțiile admiterii în învățământul artistic și ale repartizării obligatorii la locul de muncă și despre contradicțiile, ambivalențele vieții de artist în comunism. Bunăoară, puterea comunistă, de vreme ce avea nevoie de artiști în activitatea de propagandă, avea o mai mare deschidere începând din anii șazeci [1960], când «s-a dat drumul la peisaj». De aici și nostalgia pentru acei ani” (Zoltán Rostás, coord., *Lucrări la zid. Viață de artist plastic în comunism și după...*, pp. 10-11). Sau: „Reamintirea ambivalenței condiției artistice este, deci, aproape generală. Se pare că au acceptat sintagma epocii: «libertatea este necesitatea înțeleasă»” (ibid., p. 11). Din acest punct de vedere, contradicțiile se observă poate cel mai bine la Victoria Caraiman Pastuch (n. 1947), profesoară de desen, specializată în artă decorativă, membră a Uniunii Artiștilor Plastici. Întrebată de studenta intervievoare (Bianca Ceică) cum a simțit instaurarea democrației și trecerea la un nou regim politic, la o nouă etapă istorică, Victoria Caraiman Pastuch răspunde:

Bucuria a fost nemărginită, speranțele au fost foarte mari, dar, cu anii trecând, s-au năruit. Pentru că și poporul și oamenii și-au dorit foarte mult, dar s-a creat un vacuum și o nelegiuire. Unii au furat, alții au luat cu jașca, bazându-se pe ceea ce am spus eu: libertate. Dar, de fapt, a fost, și acum, libertatea prost înțeleasă. (...) Există un dicton care spune că «Libertatea este necesitate înțeleasă». Așadar, în momentul în care înțelegi ce-ți este necesar, atunci abia ai libertate. Neînțelegând lucrul acesta, nu poți să ai libertate⁵.

Cum a sugerat și Zoltán Rostás, sensul dictonului nu prea este cel avut în vedere de Spinoza și pare tributar cumva accepțiunii date de către oficialitate înainte de 1989, atunci când de multe ori libertatea nu era prezentată și definită ca atare, ci împreună cu precizarea de „necesitate înțeleasă”⁶. Până în 1989, pe urmele sovieticilor, comuniștii din Europa Centrală și de Est – inclusiv cei români – au operat cu definiția materialist-dialectică a libertății. Potrivit acestei definiții marxist-leniniste, precare și limitative, specifice unui regim ce neagă de fapt libertatea (individuală), numai cunoașterea legilor obiective ale naturii și societății poate conduce la posibilitatea de a le folosi în interesul lor. Așa trebuie înțeleasă formula bizară și fără sens: „numai societatea comunistă înseamnă trecerea omului din imperiul necesității în imperiul libertății”⁷. În 1975, deși în lexicoanele comuniste românești libertatea apare ca un concept de sine stătător, nelegat de necesitate, sintagma de „libertate ca necesitate” se regăsește în definirea termenului și, de fapt, reproduce în forme ușor schimbate formulele anilor 1950⁸. Propaganda a fost atât de puternică încât anumite clișee cultural-ideologice s-au infiltrat în mentalitatea și în concepțiile multora, inclusiv a unei părți a artiștilor. Cum vom vedea în cele ce urmează, chiar unii artiști admit fenomenul „inoculării” petrecut sub comunism. Sigur, după 1989 au fost și tentative de resemantizare, de a da definiției un alt sens, și am putea prezuma același lucru și în cazul Victoria Caraiman Pastuch. Numai că în mărturisirile sale apar și alte contradicții sau fraze care îndeamnă la reflecție:

Deci școala înainte de '89 era într-adevăr un mijloc de educație auster, copiii, chiar și în perioada de vacanță erau ocupați cu activități de masă, slujindu-l pe președintele țării [Nicolae Ceaușescu], dar cei care au înțeles ceea ce au de făcut în viitor au respectat și au apreciat acea perioadă. (...) Mergeam la practică agricolă. Toamna. Și în calitate de profesor am fost, și în calitate de elev. Pentru noi era o distracție și o plăcere. Amuzament. Cu toate că se muncea, pentru că fiecărui copil i se dădea câte un rând de porumb să îl culeagă, care termina mai repede avea timp să se mai și joace, iar pentru noi principalul lucru era să ne jucăm, era aerul curat. Într-un fel era un bine. După ce am ajuns profesor și iarăși am mers până în '89 la practică, chiar și cu copiii de clasa a V-a, îi scoteam, săracii de ei, le înghețau mânuțele pe morcov și pe păstârnac sau pe cartofi, că adunam cartofii de pe câmp... Nu era chiar atât de rău și îi învățam în cultul muncii. Trebuie să muncești. Era greu pentru că spuneam că ei nu își trăiesc copilăria, dar copilăria nu înseamnă numai să te joci și să nu faci nimic.⁹

În funcție de schimbarea perspectivei (copil-adult), distracția, plăcerea, amuzamentul coexistă în evocare alături de tratamentul inadecvat, sever, cazon, chiar chinuitor. Tot Victoria Caraiman Pastuch admite că sub comunism, libertatea era îngrădită, că Securitatea era (sau părea) omniprezentă, iar intrarea în PCR devenise o obligație (mai ales pentru cei ce aspirau la ascensiune socială):

„Eu am fost întotdeauna un om de dreapta. Cu toate că am fost membră de partid. (...) Era o necesitate! Nu puteam să-mi dau gradele, nu puteam... Am fost profesor emerit, am participat la tot felul de activități, nu am

5. Bianca Ceică, „«Se pare că suferința produce artă». Interviu cu Victoria Caraiman Pastuch”, în *Lucrări la zid. Viață de artist plastic în comunism și după...*, prefață de Zoltán Rostás, postfață de Cosmin Năsui (București: Editura Eikon, 2025), 34.

6. „Libertate și necesitate”, în B.N. Ponomarev (coord.), *Dicționar politic* (București: Editura Politică, 1958), 349-350.

7. Ibid., 350.

8. „Libertate”, în Carol Niri (coord.), *Dicționar politic* (București: Academia „Ștefan Gheorghiu”-Editura Politică, 1975), 327.

9. Zoltán Rostás (coord.), *Lucrări la zid. Viață de artist plastic în comunism și după...* (București: Editura Eikon, 2025), 31.

lipsit de nicăieri. Din datorie față de mine, nu față de ei [față de comuniști]. Să demonstrez că sunt bună. Soțul meu nu a putut să își dea doctoratul până nu a fost membru de partid, normal.”¹⁰

Cu toate acestea, asumarea orientării de dreapta, chiar promonarhiste, coexistă cu acceptarea și valorizarea etatismului, a comenzii de stat în cazul bunurilor culturale, al obiectelor de artă, chiar dacă acel stat este unul autoritar, expresia unui regim politic dictatorial. Într-un asemenea sistem politic sufocant a apărut și dorința de a părăsi țara, asumată în interviu:

Aveam dorințe. Dorința de a vedea, de a trăi și altfel, dar, știi cum e, picătura chinezească și-a spus cuvântul. Ne-a *inoculat* [subl. n.] comunismul așa, picătură cu picătură. Până la urmă te obișnuiești și cu asta. Nu mai simți, știi. Poate singurul lucru, libertatea de a te exprima, la mine a fost mai ușor să mă exprim în artă. Artiștii sunt, de orice specialitate, sunt oameni de avangardă. Prin artă îți poți exprima, fără să superi, idealurile și gândurile trăite în prezent. (...) [La mine] fiind artă decorativă, mai mult se merge pe simboluri. Simbolul este cel pe care nu-l înțelege chiar toată lumea. Iar cultura celor de sus era destul de îndoielnică, așa că au mers multe lucruri¹¹.

Însă aceeași artistă recunoaște că înainte de 1989, și din rațiuni de supraviețuire, a executat trei ani la rând, „lucrări de tapiserie foarte mari, împreună cu muncitoarele de la UPPI, așa se numea întreprinderea aceasta, pentru marea sărbătoare la de 26 ianuarie, ziua lui Ceaușescu”.¹² Am ales aici să comentez doar un singur interviu, însă cred că toate mărturiile din volum sunt fundamentale pentru a înțelege acomodarea cu un regim politic care, în esență, a negat libertatea de creație, precum și libertatea individuală. De fapt, această negare nu s-a conturat nici la 6 martie 1945, nici la 30 decembrie 1947, ci cu un deceniu înainte, atunci când România a căzut pe panta antisemitismului de stat¹³, a regimurilor autoritare și dictatoriale de extremă dreapta. Volumul *Lucrări la zid...* reușește să fie o lucrare ce completează în mod oportun imaginea oferită de alte cercetări mai recente, amintite și de Zoltán Rostás în prefață, studii care au surprins mai degrabă dimensiunea represivă a regimului comunist în raport cu artiștii¹⁴.

Bibliography

- Barcan, Luiza, Cosmin Năsui, and Cristian Vasile. *Artiști și istorici de artă în detenția politică a regimurilor totalitare* [Artists and Art Historians in the Political Detention of Totalitarian Regimes], vol. 1. Voluntari: Editura Postmodernism Museum, 2023.
- Blasen, Philippe, and Henri Bronwyn Cragg. *Antisemiții politici români (1918–1940)*. A. C. Cuza, Alexandru Resmeriță, Elena Bacaloglu, Constantin Zoppa, Titus P. Vifor [Romanian Political Antisemites (1918–1940): A. C. Cuza, Alexandru Resmeriță, Elena Bacaloglu, Constantin Zoppa, Titus P. Vifor]. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2025.
- Ceică, Bianca. “«Se pare că suferința produce artă». Interviu cu Victoria Caraiman Pastuch” [“It Seems That Suffering Produces Art”: Interview with Victoria Caraiman Pastuch]. In *Lucrări la zid. Viață de artist plastic în comunism și după...* [Works on the Wall: The Life of a Visual Artist in Communism and After], preface by Zoltán Rostás, afterword by Cosmin Năsui. Bucharest: Editura Eikon, 2025.
- “Libertate și necesitate” [Freedom and Necessity]. In B. N. Ponomarev, coord., *Dicționar politic* [Political Dictionary]. București: Editura Politică, 1958.
- “Libertate” [Freedom]. In Carol Niri, coord., *Dicționar politic* [Political Dictionary]. București: Academia „Ștefan Gheorghiu” – Editura Politică, 1975.
- Preda, Caterina. *Uniunea Artiștilor Plastici și artistul socialist de stat* [The Union of Visual Artists and the Socialist State Artist]. Cluj-Napoca: Editura Idea Design & Print, 2023.
- Rostás, Zoltán, and Florentina Țone, eds. *Scos din producție. Viața de sportiv în comunism și după...* [Removed from Production: The Life of an Athlete in Communism and After]. Bucharest: Editura Eikon, 2024.
- Rostás, Zoltán, ed. *Lucrări la zid. Viață de artist plastic în comunism și după...* [Works on the Wall: The Life of a Visual Artist in Communism and After], preface by Zoltán Rostás, afterword by Cosmin Năsui. București: Editura Eikon, 2025.
- Vasile, Cristian. “Școala gustiană după 23 august 1944” [The Gusti School after August 23, 1944]. *România literară* 32, no. 12 (2021).

10. Ibid., 33.

11. Ibid., 34-35.

12. Ibid., 28.

13. Pentru o analiză recentă, vezi Philippe Henri Blasen, Bronwyn Cragg, *Antisemiții politici români (1918-1940)*. A.C. Cuza, Alexandru Resmeriță, Elena Bacaloglu, Constantin Zoppa, Titus P. Vifor (Cluj Napoca: Casa Cărții de Știință, 2025).

14. Luiza Barcan, Cosmin Nasui, Cristian Vasile, *Artiști și istorici de artă în detenția politică a regimurilor totalitare*, vol. 1 (Voluntari: Editura Postmodernism Museum, 2023), 207p.; Caterina Preda, *Uniunea Artiștilor Plastici și artistul socialist de stat* (Apahida/Cluj: Editura Idea Design & Print, 2023).